

- Błędy rozumowania
- Błędy metodologiczne
- Błędy teoriopoznawcze
- Błędy semiotyczne

BŁĘDY LOGICZNE — przy szerokim rozumieniu logiki: wszelkie nieprawidłowości i wady w zdobywaniu, formułowaniu, uznawaniu i przekazywaniu poznania, czyli niezgodności z zasadami logik, teorii rozumowań, metodologii nauk, epistemologii oraz semiotyki, zw. też błędami poznawania; w sensie ścisłym: ukryte naruszenia reguł poprawnego rozumowania (rodzaj błędów poznawania).

W dziejach myśli ludzkiej określenia i próby systematyzacji oraz typologizacji b. l. podlegały wielu modyfikacjom, w zależności od rozumienia logiki i położenia akcentu na jakiś jej dział. Najważniejsze rozwiązania w tej kwestii znajdujemy u Arystotelesa, Tomasza z Akwinu, Alberta Saksończyka, logików z Port-Royal, J. Locke’a, B. Bolzano, i J. S. Milla, a współcześnie u M. Blacka i S. Kamińskiego.

W klasyfikacji b. l. trudno o zachowanie warunków rozłączności i adekwatności, problemem bowiem jest obranie wyraźnej i jednolitej zasady podziału. Ponadto, w samym określaniu b. l. występuje duża różnorodność i niejasność. Z tych względów lepiej mówić o ich rejestracji lub zestawieniu niż typologizacji czy systematyzacji.

Najczęściej spotykane b. l. zostały usystematyzowane ze względu na dziedzinę, do której należą naruszone zasady poznania.

Błędy rozumowania (w sensie ścisłym logiczne):

1. Bezzasadne przyjęcie któregoś z założeń rozumowania, ze względu na: a) jego fałszywość (błąd materialny); b) nieprawomocność uznania: „*petitio principii*” — we wnioskowaniu występują w charakterze przesłanek sądy przyjęte bezpodstawnie: „*circulus vitiosus*”, „*circulus in demonstrando*” (błędne koło w rozumowaniu) — gdy wniosek W wyprowadza się z przesłanek, wśród których znajduje się już wniosek W, zazwyczaj nieco inaczej sformułowany (błędne koło bezpośrednie), lub gdy wniosek W uznaje się na podstawie przesłanek, z których co najmniej jedna wyprowadzona jest na podstawie wniosku W (błędne koło pośrednie); „*regressus ad infinitum*” (ciąg w nieskończoność), czyli próba uzasadnienia twierdzenia przy użyciu nieskończonej liczby przesłanek odwołujących się kolejno do siebie; „*argumentum ad hominem*” — posłużenie się przesłanką fałszywą dlatego, że jest przyjęta przez adresata.

2. Nieprawidłowe wnioskowanie, z uwagi na: a) „*non sequitur, fallacia consequentis*” (błąd formalny) — wniosek nie wynika logicznie z przesłanek: w rozumowaniu niezawodnym posługiwanie się nieważną formą wnioskowania; w rozumowaniu uprawdopodobniającym nieuprawomocniona forma wnioskowania; niedostateczne podstawy wnioskowania („*non causae ut causae*”, „*post hoc ergo propter hoc*”, „*ab uno disce omnes*”, „*pars pro toto*”); b) „*saltus in concludendo*” (przeskoki i luki w uzasadnianiu) — zwł. w rozumowaniu entymematycznym, opartym na skróconym związku przyczynowym, w którym nie wszystkie przesłanki zostały wyraźnie wypowiedziane; c) niedostateczną zrozumiałość użytych wyrażeń.

3. Rozumowanie nie na temat: „ignoratio elenchi” (nieznajomość tezy dowodzonej) — błąd polegający na tym, że dowodzi się nie tego, co było do udowodnienia, ale jakiejś innej tezy.

4. Pozorne uzasadnienia: wymuszanie uznania tezy poprzez: a) sugestywne przedstawienie tezy: „argumentum per eloquentiam” — stwarzanie pozorów erudycji, liczenie na urok słowa; „argumentum per agitationem” — używanie licznych zaleceń, oddziaływanie na opinię; „argumentum ad crumenam” — obiecujące i przymilne przedstawienie tezy jako wygodnej i użytecznej, tworzenie sytuacji nęcącej, często sprowadzającej się do przekupstwa; b) odwołanie się do cech i uczuć odbiorcy: „argumentum ad populum” — argument demagogiczny, bazujący na instynktach tłumu, odwoływanie się do przesądów słuchaczy czy np. egoizmu (narodowego, klasowego, rasowego itp.), stosowanie wszelkiego rodzaju ponętnych, ale fałszywych obietnic, frazesów, pochlebstw w celu pozyskania słuchaczy dla swych poglądów; „argumentum ad verecundiam” — powołanie się na związek tezy z jakimś wielkim człowiekiem, dawnymi zwyczajami, czcigodną instytucją i w ogóle autorytetem, któremu mało kto odważy się zaprzeczyć, wykorzystanie żywionego przez drugą stronę uczucia nieśmiałości, czci i szacunku wobec owego autorytetu; „argumentum ad misericordiam” — przekonywanie kogoś do danej tezy przez odwoływanie się do jego uczuć, liłości, współczucia w celu zjednania go sobie; „argumentum ad vanitatem” — wpływanie na przyjęcie tezy za pomocą umiejętnego schlebiania słuchaczowi, wykorzystywanie ewentualnej próżności osoby przekonywanej, próba zjednywania jej komplementami; „argumentum ad auditorem” — odwoływanie się do słuchacza, argument kierowany nie do partnera dyskusji, lecz do przysłuchujących się osób (wykorzystanie ich przychylności w celu poparcia tezy odbywa się zazwyczaj nie przez podanie logicznych racji uzasadniających tezę, lecz np. poprzez oddziaływanie na emocje); „argumentum ad baculum” — wymuszanie uznania tezy groźbą użycia siły (lub jej rzeczywistym użyciem) lub odwołanie się do przemocy psychicznej; c) „argumentum ad ignorantiam” — wykorzystanie niewiedzy odbiorcy przy skłanianiu do uznania tezy; fakt, że dyskutant nie potrafi wykazać fałszywości danej tezy traktuje się jako dowód jej prawdziwości; d) ośmieszanie lub zohydzanie zdania przeciwnego lub osób z nim związanych: „argumentum ad ridiculum” — przez dowcip; „argumentum ad personam” — ośmieszenie przeciwnika uzasadnianej tezy przez wskazywanie na jego cechy osobowe (w przeciwieństwie do „ad rem”).

Błędy metodologiczne (odstępstwa od wzorcowych sposobów postępowania naukotwórczego):

1. Błędy definiowania: a) formalne: niespełnianie warunku przekładalności — zakresy definiendum i definiens nie pokrywają się (definicja za szeroka bądź za wąska; błąd przesunięcia kategoryjnego; w definicjach kontekstowych brak dostatecznie ogólnego kontekstu); niespełnianie warunku niesprzeczności (gdy definicja wprowadza sprzeczność do niesprzecznego systemu); „circulus in definiendo”, „idem per idem” (błędne koło w definicji) — gdy jakiś termin *T* definiuje się za pomocą wyrażenia zawierającego ten sam termin *T* (błędne koło bezpośrednio) lub gdy termin *T* definiuje się za pomocą wyrażenia, w którym nie znajduje się wprawdzie termin *T*, ale które jest określane za pomocą wyrażenia ów termin *T* zawierającego (błędne koło pośrednie); b) pozaformalne:

definicja niewyjaśniająca, „ignotum per ignotum” (nieznane przez nieznane) — błąd popełniany wtedy, gdy wyraz niezrozumiały chce się uczynić zrozumiałym za pomocą definicji, w której występują wyrażenia również niezrozumiałe.

2. Błędy podziału i klasyfikacji: a) formalne: nieadekwatność, nierozłączność; b) materialne: sztuczność, zbytńa szczegółowość, brak jednolitej zasady podziału, błędy semantyczne związane z nieostrością używanych pojęć.

3. Błędy stawiania i rozwiązywania zagadnień naukowych: a) źle postawione pytania — niepoprawne, nietrafne, niezasadne lub nierozstrzygalne; b) niewłaściwie sformułowane hipotezy — nieściśle lub nieprecyzyjne; c) niepoprawne rozwiązania zagadnień — nieracjonalne, niekontrolowane lub niesystematyzowane.

4. Błędy dyskusji: a) posługiwanie się wadliwymi rozumowaniami; b) niewłaściwy wybór przedmiotu dyskusji — problem nierozstrzygalny lub nieprecyzyjnie sformułowany; c) stosowanie nieprecyzyjnych sformułowań w trakcie argumentowania; d) wykorzystywanie czynników emocjonalnych i pozaracjonalnej sugestii, nielojalnych chwytów i forteli.

5. Nieprzestrzeganie reguł metodologicznych, specyficznych dla poszczególnych nauk.

Błędy teoriopoznawcze (epistemologiczne, zw. też treściowymi):

1. Niewłaściwe poznawanie samodzielne: a) kierowane czynnikami pozapoznawczymi — postawami, uprzedzeniami, przesądami, afektami, pragnieniami; b) dotyczące przedmiotu formalnego nieodpowiedniego dla danej władzy poznawczej; c) uzyskane bez właściwej koordynacji władz poznawczych i ich kontroli.

2. Bezkrytyczne przyjmowanie informacji: a) bez aktywnej czynności poznawczej i niekontrolowane; b) ze względu na irracjonalnie uznane autorytety lub źródła; c) pod wpływem reklamy lub propagandy.

Błędy semiotyczne (językowe wadliwości wyrażeń):

1. Niewystarczająca zrozumiałość: a) użycie fachowej terminologii w tekście skierowanym do osób nie znających tej terminologii; b) wadliwa składnia i struktura wyrażenia złożonego; c) niejednolita treść z uwagi na mieszanie stopni języka lub ogólnikowość wystawiania.

2. Niejednoznaczność: a) homonimia (wieloznaczność) — polegająca na użyciu dwóch terminów o jednakowym brzmieniu lecz o odmiennych znaczeniach w tej samej wypowiedzi jako terminów jednoznacznych; b) ekwiwokacja — błąd spowodowany wieloznacznością wyrażeń, użycie jakiegoś terminu w dwóch różnych znaczeniach w jednej wypowiedzi, podczas gdy poprawność wymaga używania go w jednym tylko znaczeniu; jednym z rodzajów ekwiwokacji jest błąd czterech terminów (quaternio terminorum) — błąd spowodowany wieloznacznością terminu średniego sylogizmu (ze względu na występowanie w sylogizmie w środkowym terminie wyrażenia dwuznacznego faktycznie znajdują się nie trzy, lecz cztery terminy); c) amfibolia — polega na niejednoznacznej strukturze wypowiedzi. Zachodzi wtedy, gdy ktoś posługuje się wyrażeniem złożonym, które można interpretować na różne sposoby, z uwagi na dwuznaczność konstrukcji składniowej lub gramatycznej; d) elipsa (niedopowiedzenie) — opuszczenie w zdaniu wyrazów w zasadzie łatwo domyślnych, ale faktycznie

nie dających się uzupełnić z powodu braku dostatecznego ustalenia okoliczności; e) jednoznaczne użycie słów wieloznacznych.

3. Mętność: a) niejasne lub niewyraźne rozumienie użytej nazwy; b) nieprecyzyjne i niesystematyczne formułowanie wyrażenia złożonego spowodowane przeskakiwaniem z tematu na temat, nadmiarem słów lub brakiem ciągłości myśli.

Uzasadnienie zawierające błędy logiczne bywa świadomie wykorzystywane w dyskusji w celu nieuczciwego przekonania słuchaczy do swojego poglądu. Najczęściej dotyczy to błędów w rozumowaniu oraz błędów semiotycznych (wadliwość wyrażen językowych).

Bibliografia: R. H. Thouless, *Straight and Crooked Thinking*, Lo 1930, 1990⁴; W. Witwicki, *Co to jest dyskusja i jak ją trzeba prowadzić*, Lw 1938; L. S. Stebbing, *Thinking to Some Purpose*, Harmondsworth 1939; A. M. Frye, A. W. Lewi, *Rational Belief*, NY 1941, 469–471; M. Black, *Critical Thinking. An Introduction to Logic and Scientific*, NY 1947, 1952²; T. Czeżowski, *Logika. Podręcznik dla studiujących nauki filozoficzne*, Wwa 1949, 1968²; A. C. Baird, *Argumentation, Discussion and Debate*, NY 1950; K. Ajdukiewicz, *Zarys logiki*, Wwa 1953, 1959⁶; I. M. Copi, *Introduction to Logic*, NY 1953, 1958¹⁰; S. Chase, *Guides to Straight Thinking*, NY 1956; A. Malewski, *ABC porządnego myślenia*, Wwa 1957; T. Czeżowski, *O dyskusji i dyskutowaniu*, w: *Odczyty filozoficzne*, To 1958, 1969²; J. Good, *A Classification of Fallacious Arguments and Interpretations*, Meth 11 (1959); E. A. Maxwell, *Fallacies in Mathematics*, C 1959; Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Pz 1959, Wwa 1994¹⁷; S. Kamiński, *Próba klasyfikacji błędów wysłowienia myśli*, SL 9 (1960), 241–244; J. Giedymin, *Z problemów logicznych analizy historycznej*, Pz 1961; S. Adamczyk, *Krytyka ludzkiego poznania*, Lb 1962; A. Schopenhauer, *Erystyka czyli sztuka prowadzenia sporów*, Kr 1973, 1986⁴; P. Jaroszyński, Cz. Jaroszyński, *Podstawy retoryki klasycznej*, Wwa 1998.

Aleksandra Gondek